

Az erény rongyokban is erény

Kiss-Koczka Éva: *Az erény mestersége – David Hume morálfilozófiájának két olvasata*. Budapest, L'Harmattan. 2014. 120 oldal, 1950 Ft

A könyv olvasói a 18. század minden bizonnyal egyik legfontosabb filozófusának két morálfilozófiai művéről kaphatnak egy egészen új értelmezési perspektívát Kiss-Koczka Éva tollából. Habár David Hume úgy gondolta, hogy az *Értekezés az emberi természetről (Értekezés)* című műve „[h]alva születetten hagyta el a nyomdát,”¹ az utókor másképpen vélekedik a kötet jelentőségéről, ugyanis ezt tekintik főművének. Nem alaptalanul: közel 300 év elteltével a Hume által felvetett kérdéseknek még mindig centrális szerepe van a morálfilozófiai diskurzusban. Hume másik fontos etikai tárgyú írása a *Tanulmány az erkölcs alapelveiről (Tanulmány)*, amely tulajdonképpen az *Értekezés* harmadik könyvének esszéstílusban megírt változata. Kiss-Koczka Éva ennek a két írásnak összehasonlító elemzésére vállalkozik könyvében.

Az erény mesterségének jelentősége vitathatatlan. A szerzők többsége Hume etikájának vizsgálatakor nem önálló írásokként foglalkozik (13) a két különböző időben és céllal megjelent művel; ezzel szemben Kiss-Koczka megfontolásra méltó érveket sorakoztat fel amellet, hogy érdemes autonóm alkotásokként kezelnünk őket.

A bevezetés elején az *Értekezés* és a *Tanulmány* keletkezésének körülményeit vázolja fel, továbbá betekintést nyerünk a két mű körüli viták, és értelmezési trendek világába. A szerző rendkívül magabiztosan tájékozódik a kortárs szakirodalomban, s – ezen túlmenően – attól se riad vissza, hogy rávilágítson az értelmezők hiányosságaira, vagy gondolatmenetük megbicsaklására. Művében amellet érvel, hogy az eddigi interpretációk – amelyek szerint az *Értekezés* és a *Tanulmány* mondanivalójuk lényegét tekintve nem különböznek egymástól, mondhatni kiegészítik egymást – csupán arra a problémára koncentrálnak, hogy milyen kapcsolat áll fenn a szimpátia és az általános jóindulat között. Azonban ha vizsgálódásainkat kiterjesztjük más kérdéskörökre is, akkor rögvest szembeötlenek a két mű közötti egyéb különbségek is.

A kötet felépítése jól követhető: a bevezetésben rögzítve vannak az egyes fejezetek célkitűzései, illetve fő tézisei; továbbá pontos és átlátható képet kapunk a mű szerkezetéről. Nagymértékben megkönynyíti az áttekintést, hogy a szerző az egyes bekezdésekben külön kiemeli, hogy éppen melyik fejezetet tárgyalja részletesebben. Az indokoltnál kissé talán hosszabb a bevezetés, ezt azonban Kiss-Koczka azon törekvésének tudhatjuk be, hogy precíz és érthető gondolati térképet vázoljon fel.

¹ Hume, David 1992. *Összes esszéi I.* Budapest, Atlantisz. 12.

A kötet négy fejezetre tagolódik: *Értelem*, *Jóindulat*, *Szimpátia*, *Igazságosság*. Ezek azok a hume-i fogalmak, amelyeknek az értelmezésére támaszkodva igazolja tézist a szerző, s azt állítja, hogy az *Értekezés* és a *Tanulmány* közti különbségek ezek eltéréseiben érhetőek tetten a legnyilvánvalóbban (16). A fejezetek hossza arányos, az utolsó némileg hosszabb, mint a többi, ez azonban indokolt, hiszen éppen az igazságosság felfogásában jelöli meg Kiss-Koczka a két mű közti alapvető különbséget.

Az első fejezet fő célkitűzése, hogy bemutassa: Hume az *Értekezés*ben lényegesen kisebb szerepet szán az értelemnek, mint a *Tanulmány*ban; pontosabban, míg a *Tanulmány* egyértelműen körülhatárolja az értelem szerepét, addig az *Értekezés*ben egymástól eltérő megfogalmazásokkal találkozhatunk. Kiss-Koczka több, az értelemnek az *Értekezés*ben játszott szerepére vonatkozó interpretációt is bemutat, s részletesen indokolja, hogy miért tekinti ezeket elfogadhatatlannak. Elemzése során végül arra a konklúzióra jut, hogy a moralitás forrása nem az értelem, mert a ráció nem képes cselekedeteinket irányítani, ugyanis hiányzik belőle a motivációs erő. Itt új alfejezetet nyílik az *Értekezés*ben, amelyben a cselekedeteinket ténylegesen irányító *szenvedély* fogalmának vizsgálata kerül a középpontba. A fejezet fontosságát – az elméleti megalapozást, a fogalmi tisztázást és a problémafelvetést követően – az adja, hogy – miután kizártuk azt, hogy a moralitás az értelemből származna – megoldást keres arra, miképp lehetne kiküszöbölni az értelem gyakorlati szerepének az *Értekezés*ben többször is előforduló, és egymással összeegyeztethetetlen megfogalmazásait. Ezeket két csoportra osztja: (1) meghatározások, amelyek az értelem semleges voltát hangsúlyozzák; (2) meghatározások, amelyek csupán azt hangsúlyozzák, hogy az értelem önmagában nem képes viselkedésünk befolyásolására (35).

A problémát neves szerzők is elemezték; például John Rawls, Jonathan Harrison, Elijah Millgram, Annette Baier vagy Daniel Shaw. Értelmezésük bemutatása után a szerző saját megoldását ismerteti: ahhoz, hogy pontosan értsük Hume-nak az értelem szerepére vonatkozó álláspontját, nem elégséges csupán az *Értekezést* tanulmányoznunk – ahogy a fent említett szerzők tették –, hanem tüzetesen meg kell vizsgálnunk a *Tanulmányt* is. Ebben ugyanis az értelem gyakorlati szerepe ellentmondásmentes megfogalmazásban szerepel, s úgy tűnik, Hume amellett kötelezi el magát, hogy az értelem a szenvedélyeinket irányítja, nem pedig közvetlenül a cselekedeteinket (47).

A szerző végig szem előtt tartja Hume-nak azt a szigorú előírását, hogy valamenynyí magyarázatunknak az emberi megismerőképesség határán belül kell maradnia (21). Ebben az *Értekezés* I. könyvére, a Hume ismeretelméletét a legkimerítőbben tárgyaló szövegrészre támaszkodik. A filozófia történetében kevésbé jártas olvasóban talán felötlik a kérdés, hogy vajon egy etikai témájú könyvben mi szükség van a benyomások, ideák és az asszociációs elv részletes ismertetésére, azonban néhány oldal után világossá válik, hogy miért is fontos tisztában lenni ezekkel a fogalmakkal: a szerző elfogadja azt a tézist, hogy Hume etikája ismeretelméleti alapokon nyugszik; azaz, hogy az emberi elme működésének körültekintő feltérképezése a morálfilozófia művelésének alapfeltétele.

A *jóindulat* a második központi fogalom, melynél különbözőségeket fedezhetünk fel a két mű kapcsán. A szerző az előző részben rögzítette, hogy a *szenvedély* az erkölcsi viselkedés forrása. Érvelése ezen a vágányon zökkenőmentesen fut tovább az új téma vizsgálatához. A fő kérdés a következő: miként hozunk helyes erkölcsi ítéletet *szenvedélyeinkből* kiindulva? A szerző az előző fejezetben inkább az

Értekezés elemzését részesítette előnyben (csak a saját megoldási javaslatának felvázolásakor hivatkozott a *Tanulmányra*) ebben a szakaszban viszont mindkét írás egyforma súllyal van jelen. A kérdés megválaszolásához Kiss-Koczka először most is az *Értekezést* veszi szemügyre. Ebben Hume az erkölcsi ítélet pszichológiai magyarázatának egy teljes könyvet szentel; a *Tanulmányból* viszont ez a szempont teljes egészében hiányzik. Bevezet viszont egy új fogalmat, nevezetesen az „általános nézőpontot” (52), mellyel az a célja, hogy kiküszöbölje az egyéni elfogultságot a helyes ítélet meghozatala során. A *Tanulmányban* az értelem szerepe lényegében változik meg; nélküle a helyes ítélet nem gondolható el (ennek alátámasztására több idézetet is felhoz a szerző [57]). Más az erkölcsi ítéletek kiindulópontja is: az *Értekezésben* az ágensek érzései, a *Tanulmányban* viszont az, hogy a cselekedet előnyös vagy hátrányos-e az ágensre nézve. Ez a különbségtétel a további vizsgálódás kiindulópontja. A fejezet vége azonban némi hiányérzetet kelt az olvasóban, minthogy az addigi feszes gondolatmenet után, a fogalomhasználat bizonytalanságban hagyja az olvasót; nem világos, hogy jóakarát és jóindulat fogalmaknak ugyanaz-e a tartalma, ugyanis Kiss-Koczka hol ezt, hol azt alkalmazza; ha nincs köztük különbség, akkor miért használ két külön terminust, ha pedig van, akkor jeleznie kellene, mi-
ben térnek el egymástól. Némileg zavaró továbbá, hogy – habár a fejezet a *Jóindulat* címet kapta – csupán az utolsó három oldalon kerül elő ez a fogalom. Noha a konklúzió – tudniillik hogy az erkölcsi *Tanulmányban* a természetes jóakarát lesz az ítéletek forrása, az *Értekezésben* pedig éppen a természetes adottságainktól való elfordulás – világos, azonban a centrális fogalom kései megjelenése miatt nem tartom arányosnak a fejezet felépítését.

A következőkben rendkívül alapos ismertetést olvashatunk a *szimpátiáról*. A szerző – mintegy kézen fogva az olvasót –, egyfajta folyamatábrával segíti a szimpátia működésének megértését (69–70). Emellett – mondanivalóját alátámasztandó – nem fukarkodik továbbra sem az idézetekkel. Különösen találóan érzem *A szimpátia működésének különleges esetei* című alfejezetet, mellyel még pontosabbá teszi a fogalom precíz bemutatását. Szemben az előző rész végével, újból visszatér az a feszes gondolatvezetés, ami eladdig jellemezte a könyvet. A fejezetet egy arra vonatkozó összehasonlító elemzés zárja, hogy miképpen jelenik meg a szimpátia a két műben.

Talán a leghangsúlyosabb az utolsó fejezet, melyben az igazságossággal kapcsolatos hume-i elképzeléseket elemzi a szerző. Itt válik világossá, miért is kapta *Az erény mestersége* címet a könyv. Ez a rész fogalmi tisztázással kezdődik: különbséget kell tennünk mesterséges és természetes erények között. A célkitűzésnek megfelelően itt is összehasonlító elemzést folytat s a különbségtétel vizsgálatában mindkét műre egyaránt támaszkodik. Ezt követően tér rá a fejezet tárgyára: az igazságosságra. A fejezetben vizsgált centrális kérdés az, hogy erény-e az igazságosság, ha igen, mesterséges vagy természetes? A válaszhoz első lépésben Hume érvelését rekonstruálja (84). Ebben az alábbi nehézséggel kell szembenéznie: habár Hume nem szándékozott megfosztani az igazságosságot erény-státuszától, az érvelés során mégiscsak kétségek támadtak benne, hogy valóban erény-e. Hogy a dilemma feloldásában elfogadható konklúzióhoz jusson, Kiss-Koczka – Jonathan Harrison értelmezésére támaszkodva – módosítja a premisszákat. Eszerint az igazságosság csupán abban az esetben erény, ha létezik olyan természetes indíték, ami arra ösztönzi az embert, hogy igazságosan csele-

kedjen. Azonban az emberi természetben nincs konvencióktól független indíték, ami igazságos tettekre ösztönözné az embert, tehát az igazságosság erény mivolta konvenciókból származik (85). Ezt követően a szerző azt bizonyítja, hogy az igazságosság mesterséges erény: azaz kizárólag azért alakult ki, mert az ember felismerte szükségességét. A további vizsgálódások azon a különbségtételen alapulnak, amit Hume az *Értekezésben* az igazságosság *erénye* és az igazságosság *szabályrendszere* között tesz. Az *Értekezés* szerint az igazságosság kezdetben csak szabályrendszerként létezett, s csak azért volt rá szükségünk, mert az érdekeink érvényesítését segítette. Az idő múltával azonban a szabálykövetés és az érdekérvényesítés közötti kapcsolat halványodni kezdett; s ma már – állítja Hume – az igazságosság erénye nem az érdekeink felismerésével függ össze. Az igazságossággal kapcsolatos erkölcsi érzelmeink forrása a szimpátia. Ezzel szemben a *Tanulmányban* az igazságosság erénye és az igazságosság szabályrendszere nem különül el egymástól, forrásként pedig mindkét esetben a jóindulatot adja meg.

A fejezet gondolatmenetének az íve jól követhető, a fogalmi tisztázás és a problémafelvetés remek kiindulópont a kötet fő mondanivalójának kifejtéséhez. Itt válik világossá az eddig tárgyalt kulcsfogalmak különböző szerepe: az *Értekezésben* a szimpátia az igazságosság forrása, a *Tanulmányban* pedig a jóindulat. A könyv konklúziója egyben a fejezet összegzése, mely szerint a *Tanulmány* pozitívabb emberképet tár elénk, mint az *Értekezés*; mégpedig azért, mert Hume a szimpátiát nem tartotta elégségesnek ahhoz, hogy elnyomja az ember érdekérvényesítésre való készletét, míg a jóindulat képes felülrni ezt.

A kötet igényes kivitelezésű, a barna-narancssárga-citromsárga borító ízlésesen öleli körbe a 120 oldalas értekezést. A könyv – eltérően a mai gyakorlatától – la-

zán szedett sorainak köszönhetően olvasásnál nem fárasztja a szemet, és a lábjegyzetek csak a legkritikább esetben csúsznak át a következő oldalra. A szöveg a szerző doktori értekezésének némileg módosított változata, azonban a tudományosság nem ment az olvasmányosság rovására, azaz a filozófiában járatlan olvasók számára is könnyen érthető. A kötetet egységes, jól tagolt struktúra jellemzi. Találónak tartom a címválasztást, amely szójátékként reflektál az igazságosságról szóló fejezet fejtegetéseire. Sajnos, olykor helyesírási hibákba² botlik az olvasó: a legszembevetőbb Lord Shaftesbury hibásan szedett neve (109–110), illetve hogy az egyik alfejezet címének lemaradt az utolsó betűje (88).

Nem maradt más hátra, mint hogy megválaszoljam a kérdést: teljesítette-e a szerző a maga elé kitűzött célokat? Röviden: igen. Bővebben: Kiss-Koczka érvelése meggyőző, összehasonlító elemzéseivel számos új, az általa felsorakoztatott értelmezésekben nem említett szempontot hoz be a Hume etikájáról szóló diskurzusba; könyve a hazai szakirodalomban hiánypótló. A kötet nem csupán a tájékozódásban, hanem az alapszövegek elmélyültebb megértésben is segít, elolvasása után kétségtelenül ott-honosabban mozgunk Hume morálfilozófiájában. S habár az igazságosságról kiderült, hogy „csupán” mesterséges erény, nem pedig természetes, értékéből így sem veszített: erénynek így is erény, akkor is, ha „rongyokban” van.

² Az alábbi oldalakon: 27, 51, 83, 88, 102, 109, 110.